

Formální jazyky a automaty

Formální jazyky, gramatiky, Chomského hierarchie

Jan Křetínský

Fakulta informatiky, MU Brno

Jaro 2024

Formální jazyk

Abeceda je libovolná konečná množina.

Slovo nad abecedou Σ je konečná posloupnost znaků této abecedy.
(Množinu všech slov nad abecedou Σ značíme Σ^* .)

Jazyk nad abecedou Σ je libovolná množina slov nad Σ
(tedy podmnožina Σ^*).

Operace nad slovy

Binární operace **zřetězení**, označována $\cdot$, která je definována předpisem: $u \cdot v = uv$

Unární operace **i -té mocniny** slova, která je definovaná induktivně pro každé $i \in \mathbb{N}_0$ takto: necht' Σ je libovolná abeceda, u libovolné slovo nad abecedou Σ . Pak

- ▶ $u^0 = \varepsilon$
- ▶ $u^{i+1} = u \cdot u^i$

Unární operace **zrcadlového obrazu** slova $w = a_1 \dots a_n$ je definovaná předpisem: $w^R = a_n \dots a_1$ ($\varepsilon^R = \varepsilon$).

Operace nad jazyky

Nechť L je jazyk nad abecedou Σ , K je jazyk nad abecedou Δ .
Výsledkem je vždy jazyk nad abecedou $\Sigma \cup \Delta$.

- ▶ Standardní množinové operace **sjednocení** ($\cup$), **průnik** ($\cap$) a **rozdíl** ($\setminus$).
- ▶ **Zřetězením** jazyků L a K je jazyk $L.K = \{u.v \mid u \in L, v \in K\}$.

- ▶ i -tá mocnina jazyka L definována induktivně pro $i \in \mathbb{N}_0$:

$$L^0 =$$

$$L^{i+1} = L.L^i$$

Operace nad jazyky

Nechť L je jazyk nad abecedou Σ , K je jazyk nad abecedou Δ .
Výsledkem je vždy jazyk nad abecedou $\Sigma \cup \Delta$.

- ▶ Standardní množinové operace **sjednocení** ($\cup$), **průnik** ($\cap$) a **rozdíl** ($\setminus$).
- ▶ **Zřetězením** jazyků L a K je jazyk $L.K = \{u.v \mid u \in L, v \in K\}$.

$$\emptyset.L = L.\emptyset = \emptyset \quad \text{a} \quad \{\varepsilon\}.L = L.\{\varepsilon\} = L.$$

- ▶ i -tá mocnina jazyka L definována induktivně pro $i \in \mathbb{N}_0$:

$$L^0 =$$

$$L^{i+1} = L.L^i$$

Operace nad jazyky

Nechť L je jazyk nad abecedou Σ , K je jazyk nad abecedou Δ .
Výsledkem je vždy jazyk nad abecedou $\Sigma \cup \Delta$.

- ▶ Standardní množinové operace **sjednocení** ($\cup$), **průnik** ($\cap$) a **rozdíl** ($\setminus$).
- ▶ **Zřetěžením** jazyků L a K je jazyk $L.K = \{u.v \mid u \in L, v \in K\}$.

$$\emptyset.L = L.\emptyset = \emptyset \quad \text{a} \quad \{\varepsilon\}.L = L.\{\varepsilon\} = L.$$

- ▶ i -tá mocnina jazyka L definována induktivně pro $i \in \mathbb{N}_0$:

$$L^0 = \{\varepsilon\}$$

$$L^{i+1} = L.L^i$$

$$\emptyset^0 = \{\varepsilon\}$$

$$\emptyset^i = \emptyset \quad \text{pro libovolné } i \in \mathbb{N}$$

$$\{\varepsilon\}^j = \{\varepsilon\} \quad \text{pro libovolné } j \in \mathbb{N}_0$$

Operace nad jazyky 2/3

- ▶ Iterace jazyka L je jazyk $L^* = \bigcup_{i=0}^{\infty} L^i$.

- ▶ Pozitivní iterace jazyka L je jazyk $L^+ = \bigcup_{i=1}^{\infty} L^i$.

Operace nad jazyky 2/3

- ▶ Iterace jazyka L je jazyk $L^* = \bigcup_{i=0}^{\infty} L^i$.

$$\emptyset^* = \{\varepsilon\}$$

- ▶ Pozitivní iterace jazyka L je jazyk $L^+ = \bigcup_{i=1}^{\infty} L^i$.

Operace nad jazyky 2/3

- ▶ **Iterace** jazyka L je jazyk $L^* = \bigcup_{i=0}^{\infty} L^i$.

$$\emptyset^* = \{\varepsilon\}$$

- ▶ **Pozitivní iterace** jazyka L je jazyk $L^+ = \bigcup_{i=1}^{\infty} L^i$.

$$\emptyset^+ = \emptyset.$$

Operace nad jazyky 3/3

- ▶ Doplněk jazyka L je jazyk $co-L = \Sigma^* \setminus L$.
- ▶ Zrcadlový obraz jazyka L definujeme $L^R = \{w^R \mid w \in L\}$.

Nechť $\mathcal{L}$ je třída jazyků a o je n -ární operace na jazycích. Řekneme, že $\mathcal{L}$ je **uzavřená na o** , pokud pro libovolné jazyky $L_1, \dots, L_n$ patřící do $\mathcal{L}$ platí, že také jazyk $o(L_1, \dots, L_n)$ patří do $\mathcal{L}$.

Konečná reprezentace jazyka

- ▶ automaty, gramatiky, logiky,...
- ▶ Existuje konečná reprezentace pro každý jazyk?
- ▶ Jaké vlastnosti mají jazyky, které jsou konečně reprezentovatelné?

Gramatika je popis jazyka pomocí pravidel, podle kterých se vytvářejí všechna slova daného jazyka.

Zadání syntaxe vyšších programovacích jazyků — Backus-Naurova normální forma (BNF)

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$\langle \text{Expr} \rangle \rightarrow$

$\rightarrow a * (b + c)$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$\langle \text{Expr} \rangle \rightarrow$

$\rightarrow a * (b + c)$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$\langle \text{Expr} \rangle \rightarrow$

$\rightarrow a * (b + c)$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\langle \text{Expr} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle$$

$$\rightarrow a * (b + c)$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\langle \text{Expr} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle$$

$$\rightarrow a * (b + c)$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\langle \text{Expr} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle$$

$$\rightarrow a * (b + c)$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\langle \text{Expr} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle$$

$$\rightarrow a * (b + c)$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle\end{aligned}$$

$$\rightarrow a * (b + c)$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle\end{aligned}$$

$$\rightarrow a * (b + c)$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle\end{aligned}$$

$$\rightarrow a * (b + c)$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle\end{aligned}$$

$$\rightarrow a * (b + c)$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + c)\end{aligned}$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

$$\rightarrow a * (b + c)$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + c)\end{aligned}$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + c)\end{aligned}$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Term} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + c)\end{aligned}$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Term} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + c)\end{aligned}$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Term} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Factor} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + c)\end{aligned}$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Term} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Factor} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + c)\end{aligned}$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Term} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Factor} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + c)\end{aligned}$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Term} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Factor} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + c)\end{aligned}$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Term} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Factor} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + \langle \text{Term} \rangle) \rightarrow a * (b + \langle \text{Factor} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + c)\end{aligned}$$

Gramatika: Příklad

Abeceda $\{a, b, c, +, *, (,)\}$ a pravidla

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Term} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow a \mid b \mid c \\ \langle \text{Factor} \rangle &\rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)\end{aligned}$$

Z $\langle \text{Expr} \rangle$ odvodíme $a * (b + c)$:

$$\begin{aligned}\langle \text{Expr} \rangle &\rightarrow \langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow \langle \text{Factor} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a * \langle \text{Factor} \rangle \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (\langle \text{Term} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \rightarrow a * (\langle \text{Factor} \rangle + \langle \text{Term} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + \langle \text{Term} \rangle) \rightarrow a * (b + \langle \text{Factor} \rangle) \\ &\rightarrow a * (b + c)\end{aligned}$$

Gramatika: Příklad formálně

▶ $N = \{\langle \text{Expr} \rangle, \langle \text{Term} \rangle, \langle \text{Factor} \rangle\}$

▶ $\Sigma = \{a, b, c, +, *, (,)\}$

▶ $S = \langle \text{Expr} \rangle$

▶ Množina pravidel P obsahuje

$\langle \text{Expr} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle$

$\langle \text{Expr} \rangle \rightarrow \langle \text{Expr} \rangle + \langle \text{Term} \rangle$

$\langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Factor} \rangle$

$\langle \text{Term} \rangle \rightarrow \langle \text{Term} \rangle * \langle \text{Factor} \rangle$

$\langle \text{Factor} \rangle \rightarrow a \mid b \mid c$

$\langle \text{Factor} \rangle \rightarrow (\langle \text{Expr} \rangle)$

Gramatika: Obecně formálně

Definice. Gramatika $\mathcal{G}$ je čtveřice (N, Σ, P, S) , kde

- ▶ N je neprázdná konečná množina **neterminálních symbolů** (stručněji **neterminálů**),
- ▶ Σ je konečná množina **terminálních symbolů (terminálů)** taková, že $N \cap \Sigma = \emptyset$. Množinu **všech symbolů** gramatiky definujeme jako $V = N \cup \Sigma$,
- ▶ $P \subseteq V^*NV^* \times V^*$ je konečná množina **pravidel**. Pravidlo (α, β) obvykle zapisujeme ve tvaru $\alpha \rightarrow \beta$ (a čteme jako „ α přepiš na β “),
- ▶ $S \in N$ je speciální **počáteční neterminál** (nazývaný také **kořen gramatiky**).

Odvození

Gramatika $\mathcal{G} = (N, \Sigma, P, S)$ určuje

- ▶ relaci $\Rightarrow_{\mathcal{G}}$ **přímého odvození** na množině V^*

$\gamma \Rightarrow_{\mathcal{G}} \delta$ právě když existuje pravidlo $\alpha \rightarrow \beta \in P$ a slova $\eta, \rho \in V^*$ taková, že $\gamma = \eta\alpha\rho$ a $\delta = \eta\beta\rho$.

Používá se i označení **krok odvození**.

► relaci $\overset{k}{\Rightarrow}_G$ odvození v k krocích pro $k \in \mathbb{N}_0$

$\overset{0}{\Rightarrow}_G$ je identická relace

$$\overset{k+1}{\Rightarrow}_G = \overset{k}{\Rightarrow}_G \circ \Rightarrow_G$$

- relaci $\Rightarrow_G^k$ **odvození v k krocích** pro $k \in \mathbb{N}_0$

$\Rightarrow_G^0$ je identická relace

$$\Rightarrow_G^{k+1} = \Rightarrow_G^k \circ \Rightarrow_G$$

- relaci $\Rightarrow_G^*$ **odvození** a relaci $\Rightarrow_G^+$ **netriviálního odvození**

$$\Rightarrow_G^* = \bigcup_{i=0}^{\infty} \Rightarrow_G^i \qquad \Rightarrow_G^+ = \bigcup_{i=1}^{\infty} \Rightarrow_G^i$$

Relace $\Rightarrow_G^*$ je reflexivní a tranzitivní uzávěr relace $\Rightarrow_G$.

Relace $\Rightarrow_G^+$ je tranzitivní uzávěr relace $\Rightarrow_G$.

Větná forma gramatiky $\mathcal{G}$ je každý řetěz z množiny V^* , který lze odvodit z počátečního neterminálu gramatiky.

Věta gramatiky $\mathcal{G}$ je každá větná forma, která obsahuje pouze terminály.

Jazyk generovaný gramatikou $\mathcal{G}$ je množina $L(\mathcal{G})$ všech vět gramatiky

$$L(\mathcal{G}) = \{w \in \Sigma^* \mid S \Rightarrow_{\mathcal{G}}^* w\}.$$

Gramatiky $\mathcal{G}_1$ a $\mathcal{G}_2$ nazveme **jazykově ekvivalentní**, právě když generují tentýž jazyk, tj. $L(\mathcal{G}_1) = L(\mathcal{G}_2)$.

Příklad

Příklad

Chomského hierarchie gramatik

Klasifikace gramatik podle tvaru prepisovacích pravidel:

typ 0 (frázové gramatiky)

pravidla v obecném tvaru

typ 1 (kontextové gramatiky)

pro každé pravidlo $\alpha \rightarrow \beta$ platí $|\alpha| \leq |\beta|$

typ 2 (bezkontextové gramatiky (bez ε -pravidel))

každé pravidlo je tvaru $A \rightarrow \alpha$, kde $|\alpha| \geq 1$

typ 3 (regulární gramatiky)

každé pravidlo je tvaru $A \rightarrow aB$ nebo $A \rightarrow a$

Chomského hierarchie gramatik

Klasifikace gramatik podle tvaru přepisovacích pravidel:

typ 0 (frázové gramatiky)

pravidla v obecném tvaru

typ 1 (kontextové gramatiky)

pro každé pravidlo $\alpha \rightarrow \beta$ platí $|\alpha| \leq |\beta|$

s eventuální výjimkou pravidla $S \rightarrow \varepsilon$, pokud se S nevyskytuje na pravé straně žádného pravidla

typ 2 (bezkontextové gramatiky (bez ε -pravidel))

každé pravidlo je tvaru $A \rightarrow \alpha$, kde $|\alpha| \geq 1$

s eventuální výjimkou pravidla $S \rightarrow \varepsilon$, pokud se S nevyskytuje na pravé straně žádného pravidla

[zde skripta povolují $|\alpha| \geq 0$, tj. obecně všechna pravidla tvaru $A \rightarrow \varepsilon$, kterých se však lze zbavit, jak uvidíme později]

typ 3 (regulární gramatiky)

každé pravidlo je tvaru $A \rightarrow aB$ nebo $A \rightarrow a$

s eventuální výjimkou pravidla $S \rightarrow \varepsilon$, pokud se S nevyskytuje na pravé straně žádného pravidla

Chomského hierarchie jazyků

Hierarchie gramatik určuje hierarchii jazyků.

Jazyk L je typu 0 (rekursivně spočetný), pokud existuje gramatika $\mathcal{G}$ typu 0 taková, že $L(\mathcal{G}) = L$.

Analogicky: **kontextový, bezkontextový, regulární**

$\mathcal{L}_0$ třída všech rekursivně spočetných jazyků

$\mathcal{L}_1$ třída všech kontextových jazyků

$\mathcal{L}_2$ třída všech bezkontextových jazyků

$\mathcal{L}_3$ třída všech regulárních jazyků

$$\mathcal{L}_0 \supsetneq \mathcal{L}_1 \supsetneq \mathcal{L}_2 \supsetneq \mathcal{L}_3$$

(Dokážeme později.)

(Ne)reprezentovatelnost

Věta.

Nad abecedou $\{a\}$ existuje jazyk, který není typu 0.

(Ne)reprezentovatelnost

Věta.

Nad abecedou $\{a\}$ existuje jazyk, který není typu 0.

Důkaz.

Množina všech slov nad abecedou $\{a\}$ je spočetně nekonečná. Množina všech jazyků nad touto abecedou má proto mohutnost $2^{\aleph_0}$ (je tedy **nespočetná**).

Gramatik typu 0 nad abecedou $\{a\}$ je pouze **spočetně mnoho**:

- ▶ buď M libovolná, ale pevně zvolená spočetná množina
- ▶ b.ú.n.o. každá gramatika má neterminály z M
- ▶ každá gramatika je slovo nad abecedou

$$M \cup \{a, \rightarrow, \varepsilon, \underline{\quad}, \underline{\quad}, \underline{\quad}, \underline{\quad}, \underline{\quad}\}$$

- ▶ všech slov délky i nad touto abecedou je $\aleph_0^i = \aleph_0$ pro lib. $i \in \mathbb{N}$
- ▶ **všech** slov nad touto abecedou je tedy spočetně mnoho (*sjednocení spočetně mnoha spočetných množin je spočetné*)

